

К. : ВПЦ «Київський університет», 2007. – Вип. 21. – Ч. 1. – 308 с.

5. Касаткіна О.В. Розвиток комунікативної компетентності студентів на заняттях іноземної мови засобами комунікативних вправ / О.В. Касаткіна // Проблеми загальної та педагогічної психології : збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / за ред. С.Д. Максименка. – К., 2004. – Т. 6. – Вип. 5. – С. 125–130.

6. Кремень В.Г. Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи : [монографія] / В.Г. Кремень ; за ред. І.А. Зязюна. – К., 2002. – 636 с.

7. Кручек В.А. Розвиток комунікативних умінь студентів-аграрників / В.А. Кручек // Науковий вісник

Національного аграрного університету. – К. : 2001. – Вип. 37. – С. 342–346.

8. Максименко С.Д. Технологія спілкування. Психологічний інструментарій / С.Д. Максименко, М.М. Забродський. – К., 2005.

9. Мусатов С.О. Педагогічна комунікація в людському бутті та професійній діяльності / С.О. Мусатов // Сучасний вчитель як суб'єкт педагогічної комунікації : [науково-методичний посібник] / за ред. С.О. Мусатова. – К. : Наукова думка, 2003. – С. 120–138.

10. Хинш Р. Социальная компетенция / Р. Хинш, С. Витманн. – Х. : Гуманит. центр, 2005. – 192 с.

11. Хміль Ф.І. Ділове спілкування / Ф.І. Хміль. – К. : Академвидав, 2004. – 280 с.

УДК 159.923.2

СПЕЦИФІКА ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «САМОРОЗВИТОК»

Кетлер-Митницька Т.С.,
старший викладач кафедри природничо-наукових дисциплін
КВНЗ «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія»
Запорізької обласної ради

У статті проаналізовано визначення ключових понять, подібних до поняття саморозвитку, а саме: самовдосконалення, самореалізація, самоактуалізація, самовиховання, особистісне зростання, саморегуляція; виявлено їх специфіку та аспекти саморозвитку, які вони уточнюють.

Ключові слова: саморозвиток, самовдосконалення, самореалізація, самоактуалізація, самовиховання, особистісне зростання, саморегуляція.

В статье проанализированы определения ключевых понятий, подобных понятию саморазвития, а именно: самосовершенствование, самореализация, самоактуализация, самовоспитание, личностный рост, саморегуляция; выявлена их специфика и аспекты саморазвития, которые они уточняют.

Ключевые слова: саморазвитие, самосовершенствование, самореализация, самоактуализация, самовоспитание, личностный рост.

Ketler-Mytnytska T.S. SPECIFICITY OF THE DEFINITION OF “SELF-DEVELOPMENT”

Definitions of key concepts similar to the concept of self-development, specifically self-improvement, self-realization, self-actualization, self-education, personal growth, self-regulation, are analyzed; their specificity and clarified aspects of self-development are revealed.

Key words: self-development, self-improvement, self-realization, self-actualization, self-education, personal growth, self-regulation.

Постановка проблеми. Поняття саморозвитку є міждисциплінарним і розглядається в межах різних галузей знань: психології, філософії, педагогіки, акмеології, природничо-наукових наук, менеджменту. Саморозвиток розуміється як процес, результат, особистісна властивість. У зв'язку з багатоплановістю цього феномена під час аналізу психологічної літератури з теми дослідження виявлена проблема понятійно-термінологічної невизначеності. У психологічній літературі поняття «саморозвиток» (self-development) уживається як синонім до понять «самореалізація» (self-realization), «реалізація своїх можливостей» (realization of one's own potential possibilities), «самоак-

туалізація» (self-actualization), «самоздійснення» (self-fulfilment) [6, с. 118]. Крім того, як синонімічні часто використовуються поняття «самовдосконалення», «самовиховання», «особистісне зростання», а під час аналізу організаційного аспекту – «саморегуляція».

Термін «саморозвиток», як й інші поняття зі складником «само-», передбачає внутрішні спонукання та регуляцію. С.Б. Кузікова виділила такі істотні характеристики процесу саморозвитку: самоактивність, тобто власна активність людини, спрямована на реалізацію її потенціалу; суб'єктність, тобто ініціативність і відповідальність; самотворення особистості; рух



до емоційної та когнітивної зрілості; поступальний рух до самоактуалізації; тенденція до саморозкриття й саморозгортання творчого потенціалу людини; свідомий процес самовдосконалення з метою ефективною самореалізації на основі внутрішньо значущих устремлінь і зовнішніх впливів; цілеспрямована самозміна, спрямована на максимальне духовно-моральне й діяльнісно-практичне самозбагачення, саморозгортання та самоздійснення; гармонізація взаємин особистості із самою собою та навколишнім світом [8, с. 171–173]. Як видно з наведеного аналізу, поняття, подібні до терміна «саморозвиток», використовуються без розведення для уточнення та характеристики одне одного. Разом із тим аналіз довідкових і наукових джерел дає змогу встановити деякі відмінності в змісті цих термінів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчив, що поняття самовдосконалення, самореалізації, самоактуалізації, самовиховання, особистісного зростання, саморегуляції проаналізовано дослідниками в галузях акмеології [4], психології особистості [6; 8; 14], психології професійного становлення [7, с. 12], філософії освіти [11]. Систематизація та узагальнення проаналізованих матеріалів дали змогу встановити таке.

Найчастіше як синонім саморозвитку використовується поняття самовдосконалення. За Великим тлумачним словником сучасної української мови, **самовдосконалення** – це вдосконалення самого себе (фізичне, моральне тощо), своєї фахової майстерності тощо [3, с. 1098]. У психологічному тлумачному словнику найсучасніших термінів зазначається, що самовдосконалення починається в підлітковому віці, коли настає пора формування ідеального «Я» – усвідомленого особистого ідеалу, зіставлення з яким часто викликає невдоволення собою і прагнення змінити себе; цей процес супроводжується каяттям, невдоволенням собою, оцінкою й переоцінкою себе [14, с. 467]. На думку Л.О. Коростильової, термін «самовдосконалення», навпаки, частіше використовується стосовно дорослих людей – педагогів, батьків, а термін «самовиховання» – стосовно підлітків у плані формування особистості [7, с. 19]. Отже, самовдосконалення вважають більш притаманним дорослим, тоді як процес саморозвитку не має виражених вікових меж. Відмінність самовдосконалення від самореалізації, на думку Л.О. Коростильової, також полягає в тому, що потяг до вдосконалення себе є однією з найвищих потреб особистості, спрямованої не лише на реалізацію

людиною своїх сил і здібностей, а й на постійне зростання цих здібностей, підвищення якості власної діяльності [7, с. 37]. Саморозвиток у розумінні самореалізації зупиняється на саморозкритті й утіленні в дійсність наявних ресурсів особистості. Крім того, Н.В. Слободяник підкреслює, що самовдосконалення передбачає самостійне формулювання чітких цілей і визначення шляхів їх досягнення, супроводження цих процесів самоконтролем і вольовими зусиллями [15, с. 417]. Саморозвиток може здійснюватися як організовано, так і стихійно.

Отже, специфічність самовдосконалення полягає у віковому аспекті (приманне дорослим людям); глибині самозміни (передбачає не лише реалізацію наявних можливостей, а й формування нових); організованості (передбачає формулювання цілей і прикладання зусиль для їх реалізації).

Дуже часто як синонім саморозвитку використовуються поняття «самоактуалізація» та «самореалізація». Згідно з психологічним енциклопедичним словником, самореалізація – реалізація індивідом своїх можливостей у соціально значущих сферах життєдіяльності, своїй життєвій стратегії [5, с. 404]. За словником-довідником із психології (за редакцією Г.В. Ложкіна), самореалізація – це реалізація індивідом власного «Я» як унікального, неповторного й відмінного від «Я» інших людей [10, с. 74]. Оксфордський словник розкриває поняття як реалізацію власних зусиль людини, можливостей розвитку Я [2, с. 921]; психологічний і психоаналітичний словник визначає самореалізацію як збалансоване й гармонічне розкриття всіх аспектів особистості; розвиток генетичних та особистісних можливостей [1, с. 488]. За визначенням Л.О. Коростильової, самореалізація – це здійснення можливостей розвитку Я власними зусиллями людини в умовах співдіяльності, співтворчості з іншими людьми, соціумом і зі світом загалом [7, с. 8–9]. О.М. Коропецька висловила думку, що самореалізація – це реалізація внутрішнього потенціалу в зовнішній діяльності [6, с. 119]. Наприкінці ХХ століття термін «самореалізація» почав широко застосовуватися в плані професійної самореалізації в дослідженнях схильності молоді до вибору професії [7, с. 19].

І.А. Ідінов під час порівняння понять саморозвитку та самореалізації під першим розумів накопичування в собі енергії, умінь, навичок і здібностей, а під другим – акумулювання накопичуваного, виробленого людиною для демонстрування свого Я [7, с. 13].

А.О. Деркач і Є.В. Селезньова під час порівняння понять саморозвитку та самореалізації визначили самореалізацію результатом саморозвитку особистості; самоусвідомлення, самоорганізацію й інші феномени автори вважали елементами механізму, що забезпечує самореалізацію [4].

Д.О. Леонтьєв виявив відмінність у детермінації процесів саморозвитку та самореалізації. На його думку, діяльність саморозвитку спрямована на збагачення своїх сутнісних сил, удосконалення власної особистості, тобто має внутрішню детермінацію. Поняття «самореалізація» й «самовираження» описують прагнення особистості до втілення своїх можливостей у конкретній діяльності, у межах певної предметної галузі, а поняття «самоствердження» підкреслює важливість визнання з боку соціального оточення. Тобто в процесах самореалізації та самоствердження домінує соціальна детермінація [9].

Отже, самореалізація відрізняється від саморозвитку такими аспектами, як наступність (саморозвиток передуює самореалізації) та характер детермінації (у саморозвитку – внутрішньоособистісна, у самореалізації – соціальна).

Поняття «самоактуалізація» багатьма психологами, зокрема К. Роджерсом та А. Маслоу, розглядається як синонімічне до поняття самореалізації. Разом із тим Н.В. Петренко проаналізував сутність цих концептів із позицій філософії освіти та виявив, що самоактуалізація – це зростання й розвиток особистості людини, що відбувається внаслідок природного розгортання того, що закладене в ній як у родовій істоті; мотивація особистості на постійний пошук себе; процес пізнання себе, вироблення пріоритетів. Цей процес має своїми витокami внутрішній світ людини, її сутність. Самоактуалізація, на думку Н.В. Петренко, може розглядатися як базисний процес саморозвитку особистості. Натомість самореалізація – це процес утілення особистістю своїх умінь, знань, талантів у життя, процес становлення себе як особистості в суспільстві, виконання конкретних завдань саморозвитку, отримання авторитету. Реалізації мають підлягати ті потреби та нахили особистості, що вже чітко визначені. Самореалізація має практично-утилітарний характер, виявляється в конкретних поведінкових актах та орієнтує особистість на розкриття для зовнішнього світу [11, с. 55–57]. Отже, самоактуалізація відрізняється від самореалізації зовнішньоособистісною орієнтацією.

Специфічність самоактуалізації полягає в її спрямованості на пізнання та розгор-

тання закладених природою потенційних можливостей людини.

За змістом процес саморозвитку пов'язаний із процесом **самовиховання**, який найчастіше розглядається в педагогічному контексті. За словником-довідником із психології (за редакцією Г.В. Ложкіна), самовиховання – це систематична та свідомо діяльність людини, спрямована на вироблення й удосконалення своїх позитивних якостей і подолання негативних [10, с. 74]. У психологічному тлумачному словнику найсучасніших термінів самовиховання визначається як свідомо діяльність, спрямована на найбільш повну реалізацію себе як особистості. Базуючись на активації механізмів саморегуляції, самовиховання припускає наявність ясно усвідомлених цілей, ідеалів, особистісних смислів [14, с. 468]. У психологічному словнику Н.В. Копоруліної зазначається, що самовиховання – це відносно пізнє набуття онтогенезу; по мірі підвищення ступеня усвідомлення воно стає всі більш значущою силою саморозвитку особистості. Необхідними компонентами самовиховання є самоаналіз особистісного розвитку, самозвіт і самоконтроль [12, с. 403]. Самовиховання починається із самовиправлення – пристосування людини до зовнішніх вимог. У самовиправленні вчинків виявляється прагнення людини змінити конкретні форми своєї поведінки, але не якості особистості [12, с. 404].

Наближеним за змістом до поняття саморозвитку є термін «**особистісне зростання**». На думку С.Д. Максименка, особистісний розвиток – це складний, багатофакторно зумовлений процес набуття індивідом новоутворень у площині власної діяльнісної активності. Як зазначає Н.В. Слободяник, поява цих новоутворень й означає розгортання, ускладнення особистості загалом [15, с. 416]. Поняття особистісного зростання є надзвичайно широким. Воно розглядається як результат саморозвитку, але припускає вплив й інших факторів, серед яких – зміст і характер діяльності, спілкування, психологічна допомога тощо.

Отже, особистісний розвиток сконцентровано на виникненні особистісних новоутворень; на відміну від саморозвитку, може викликатися впливом зовнішніх соціальних факторів.

Поняття саморозвитку вимагає розведення й із поняттям саморегуляції. **Саморегуляція** (від лат. Regulare – упорядковувати, налагоджувати), згідно зі словником із психології праці, – це вплив на систему, який здійснюється з метою дотримання потрібних показників її роботи, що ре-



алізується за допомогою внутрішніх змін, породжених самою системою відповідно до законів її організації. До основних методів саморегуляції належать нервово-м'язова релаксація, аутогенне тренування, ідеомоторне тренування, прийоми сенсорного репродукування образів, самогіпноз [13, с. 560–561].

Отже, саморегуляція є організаційним аспектом саморозвитку; вона передбачає використання спеціальних методів.

Постановка завдання. Мета статті – виокремлення специфіки поняття «саморозвиток» шляхом диференційного аналізу подібних понять.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дані щодо спільного й відмінного

в змісті кожного з наведених термінів і поняття саморозвитку узагальнено в таблиці 1.

Як видно з таблиці 1, поняття саморозвитку не є синонімічним до подібних йому понять, які використовуються в психологічній літературі для характеристики процесу позитивних внутрішньо ініційованих самозмін. Разом із тим виявлено тісний зв'язок цього терміна з поняттями «самовдосконалення», «саморегуляція», «самоактуалізація», «самовиховання», «особистісне зростання» та «саморегуляція».

Отже, аналіз психологічної літератури дав змогу розвести поняття, подібні до поняття «саморозвиток», і визначити їх специфічні особливості. На думку авторів, базовим процесом саморозвитку є самоактуалізація

Таблиця 1

Диференційний аналіз понять, подібних до поняття «саморозвиток»

№ з/п	Поняття та його визначення	Спільне зі змістом поняття «саморозвиток»	Відмінне зі змістом поняття «саморозвиток»
1	Самовдосконалення	удосконалення самого себе (фізичне, моральне тощо), своєї фахової майстерності; виникає під час зіставлення з власним ідеалом і виявлення в себе недоліків;	– вікові межі: притаманне дорослим Л.О. Коростильова); – більша глибина самозміни (передбачає не лише реалізацію наявних можливостей, а й формування нових) (Л.О. Коростильова); – організованість (передбачає формулювання цілей і прикладання зусиль для їх реалізації) (Н.В. Слободяник);
2	Самореалізація	реалізація індивідом власного «Я», своїх можливостей, зусиль; розкриття потенціалу своєї особистості;	– наступність є результатом саморозвитку (І.А. Ідінов, А.О. Деркач і Є.В. Селезньова); – соціальна детермінація (Д.А. Леонт'єв);
3	Самоактуалізація	зростання й розвиток особистості людини, що відбувається внаслідок природного розгортання того, що закладене в ній як у родовій істоті; мотивація особистості на постійний пошук себе; процес пізнання себе;	– розгортання закладених природою ресурсів; – акцент на самопізнанні; – внутрішня детермінація (Н.В. Петренко);
4	Самовиховання	систематична та свідомо діяльність людини, спрямована на вироблення й удосконалення своїх позитивних якостей і подолання негативних;	– педагогічний термін; – вікові межі: частіше застосовується стосовно підлітків; – організованість: передбачає формулювання мети й використання спеціальних методів (Н.В. Копоруліна);
5	Особистісне зростання	складний, багатофакторно зумовлений процес набуття індивідом новоутворень у площині власної діяльносної активності (С.Д. Максименко);	– наступність (є результатом саморозвитку); – акцент на появі особистісних новоутворень (Н.В. Слободяник); – вплив зовнішніх факторів;
6	Саморегуляція	вплив на систему, який здійснюється з метою дотримання потрібних показників її роботи, що реалізується за допомогою внутрішніх змін, породжених самою системою відповідно до законів її організації.	– організованість: передбачає формулювання мети й використання спеціальних методів; – важливість показників якості роботи системи.

особистості, яка передбачає самопізнання та виявлення людиною її природних ресурсів. Подальший процес саморозвитку пов'язаний із самовдосконаленням, тобто формуванням нових можливостей людини, її самовиправленням, що вимагає вольових зусиль і використання спеціальних методів. За умови використання спеціальних методів, спрямованих на розвиток соціально бажаних особистісних якостей, саморозвиток набуває характеристик самовиховання. Під час акцентування соціального аспекту й результативності саморозвитку говорять про самореалізацію особистості. Внутрішні організаційні умови саморозвитку забезпечує процес саморегуляції. Нарешті, найширшим поняттям, що описує процес і результат позитивних самозмін, є особистісне зростання. Отже, проаналізовані терміни мають свою специфіку та не є синонімами поняття «саморозвиток»; вони акцентують увагу на умовах, детермінантах, процесах і результатах цього явища.

Теоретичний аналіз дав змогу встановити, що специфіка саморозвитку полягає в багатоаспектності цього поняття, і вирізнити в ньому причинні (зовнішня або внутрішня мотивація), процесуальні (стихийний або організований характер) і результативні (самовдосконалення, самореалізація, самоактуалізація) рівні.

Висновки з проведеного дослідження. Уточнення зазначених понять є однією з важливих методологічних умов для подальших досліджень феномена саморозвитку, виявлення його зв'язків із професійно-важливими індивідуальними особливостями майбутніх фахівців, зокрема інтернальність, відповідальність, домінуючим атрибутивним стилем тощо.

ЛІТЕРАТУРА:

1. A Comprehensive Dictionary of psychological and psychoanalytical terms a guide to usage / Ed. by V. Horack. – New York ; London ; Toronto, 1958. – P. 488.
2. The Oxford English Dictionary. Second Edition / Prepared by J.A. Simpson and S.C. Wein. – Oxford, 1989. – Vol. XIV. – P. 921.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / укладач і головний редактор В.Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2004. – 1440 с.

4. Деркач А.А. Акмеологическая культура личности: содержание, закономерности, механизмы развития / А.А. Деркач, Е.В. Селезнева. – Москва : Изд-во Московского психолого-социального института ; Воронеж : Изд-во НПО «МОДЭК», 2006. – 496 с.

5. Еникеев М.И. Психологический энциклопедический словарь / М.И. Еникеева. – М. : ТК Велби, Проспект, 2008. – 560 с.

6. Коропецька О. Психологічні детермінанти само-реалізації особистості / О. Коропецька // Психологія особистості. – 2010. – № 1. – С. 115–123.

7. Коростылева Л.А. Психология самореализации личности: затруднения в профессиональной сфере / Л.А. Коростылева. – СПб. : Речь, 2005. – 222 с.

8. Кузікова С.Б. Феноменологія саморозвитку особистості: визначення поняття / С.Б. Кузікова // Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В.О. Сухомлинського. Серія «Психологічні науки». – 2013. – Т. 2. – Вип. 10. – С. 171–176.

9. Леонтьев Д.А. Самореализация и сущностные силы человека / Д.А. Леонтьев // Психология с человеческим лицом: гуманистическая перспектива в постсоветской психологии / под ред. Д.А. Леонтьева, В.Г. Щур. – М. : Смысл, 1997. – С. 156–176.

10. Психологія: терміни, поняття, визначення : [словник-довідник] / [Г.В. Ложкін, І.Я. Коцан, В.А. Бараннік, В.В. Подляшаник] ; за заг. редакцією Г.В. Ложкіна. – Луцьк : Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2011. – 188 с.

11. Петренко Н.В. Самоактуалізація та самореалізація особистості у філософсько-освітньому дискурсі / Н.В. Петренко // Грані. – 2016. – № 7. – С. 52–57.

12. Психологический словарь / авторы-составители: Н.В. Копорулина, М.Н. Смирнова, Н.О. Гордеева, Л.М. Балабанова ; под общей редакцией Ю.Л. Неймера. – Ростов-на-Дону : Феникс, 2003. – 640 с.

13. Психология труда, профессиональной, информационной и организационной деятельности (реклама, управление, инженерная психология и эргономика) : [словарь] / авторы-составители: Б.А. Душков, Б.А. Смирнов, А.В. Королев ; под ред. Б.А. Душкова ; прил. Т.А. Гришиной. – 2-е изд., доп. и перераб. – М. : Академический проект ; Екатеринбург : Деловая книга, 2003. – 848 с.

14. Психологічний тлумачний словник найсучасніших термінів. – Х. : Прапор, 2009. – 672 с.

15. Слободяник Н.В. Особистісний розвиток української молоді як суб'єкта освіти в умовах кризової нестабільності / Н.В. Слободяник // Актуальні проблеми психології : збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка. Серія «Психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія». – 2016. – Том X. – Вип. 28. – С. 412–423.